

Menschen in Indië.

De vader der zeven Adams.

Bij den tachtigsten verjaardag van Lawrence Adam, een der pioniers der suikerindustrie.

Lang geleden werd in Holland een liedje gezongen, waarvan de eerste regels luiden:

Adam, die had zeven zonen
Zeven zoons had Adam.

Zeven is een bijbelsch getal en in oude families was het een eer op een nageslacht van zeven zonen te kunnen wijzen.

Zoo'n stamvader van een geslacht in Indië, is de heer Lawrence Adam, die heden 80 jaar wordt en een der pioniers en bouwers van de suikerindustrie van Java is. Hij heeft deze industrie nog in haar primitieven omvang en geringe beteekenis gekend, hij heeft de eerste technische verbeteringen aangebracht, welke later zoo'n groote volmaaktheid zouden krijgen, hij heeft de crisis en haar herstel meegemaakt, echter niet haar hoogste glorie van de na-oorlogsperiode, welke hij slechts heeft gezien, zooals hij nu staart op de afbraak.

Zijn leven is een stuk geschiedenis der suiker. Al blikte hij nu terug op dat tijdperk van opkomst en strijd, bloei en teruggang, toch zit hij nog midden in deze cultuur, omdat hij woont in het administrateurshuis van Toelangan met drie zoons momenteel, wier loopbaan met de suiker is verbonden.

Dat is A. R. Adam, het laatst administrateur van Pandji, H. R. Adam, directeur van de Cultuur Mij. Kremboong en Toelangan, wonende te Amsterdam,

doch thans verblijvende op Toelangan en H. Adam, administrateur van deze fabriek.

Nog een vierde Adam was in de suiker: H. V. Adam, die in leven administrateur van Randoe Goenting was.

Deze is de constructeur van het Adam-sapweegtoestel geweest.

De drie andere zonen zijn mr. A. J. H.L. Adam, het laatst vice-voorzitter van den Raad van Justitie te Semarang, die de oudste is, dr. J. W. H. Adam, geoloog bij de Billiton Mij. — de vierde — en dr. L. Adam, resident van Madioen, de jongste.

Bij de huidige belangstelling voor het Nederlandsche voetbal na de daverende overwinningen van den laatsten tijd op Ierland, België en Zwitserland zou het een verzuim zijn niet te memoreeren, dat de Indische stamvader der Adams de grootvader is van den internationalen speler Adam, die voordien deel uitmaakte van de Zwitsersche vereeniging Grashoppers te Zürich.

De Europeesche geschiedenis in Indië is eigenlijk nog jong, al telt ons verblijf hier dan reeds drie eeuwen en zoo laat zich de oorsprong van bekende families nog gemakkelijk nasporen. Maar het is zelfs voor dezen tijd een zeldzaamheid den stamvader van een reeds bekend en verbreid geslacht nog zoo levenskrachtig en frisch van geest te ontmoeten.

Adam is misschien de meest universele naam, wat natuurlijk niet te verwonderen is, daar de geschiedenis van de wereld volgens het Oude Testament met een Adam begint. Wie nu echter

meent — zooals de Duitschers weleens probeeren aan te toonen dat elk groot man beslist een Duitscher is — dat de Adam van het Paradijs een Hollander moet zijn geweest, vergist zich; in elk geval althans op de veronderstelling, dat de oude Adam van Toelangan van Nederlandschen oorsprong is.

De heer Adam is geen Nederlander; hij heeft weleens gemeend, dat hij Amerikaan was, doch dat is hij ook niet. Het was tijdens den oorlog, dat de heer Adam de ontdekking deed geen nationaliteit te hebben en hij deelde daarmede het lot van vele anderen, die hetzelfde soort moeilijkheden ondervonden bij het verkrijgen van een paspoort. Dit laatste was n.l. ook het geval met den heer Adam.

Hij was in 1913 naar Holland gegaan met pensioen. Hij bleef er in de eerste oorlogsjaren, doch de omstandigheid van rantsoeneering, broodkaarten, en andere beperkingen konden den planter van Java, die zooveel vrijheid en ruimte om zich heen had gehad, maar zeer matig bekoren. Dus wilde hij terug naar Indië. Maar tusschen willen en kunnen ligt als de bureaucratie erbij komt, soms een halve wereld. De heer Adam vroeg een pas, doch daar hij geen Nederlander was — hij is in Amerika geboren en zijn vader was een Schot — kon hij geen Nederlandsche pas krijgen. Hij moest bij het Amerikaansche consulaat zijn, dat hem echter geen pas kon geven, omdat hij zijn Amerikaansche nationaliteit had verloren. Het is echter nog de vraag of hij wel Amerikaan is geweest. Want zooals gezegd, was de vader van den heer Adam een Schot en deze overleed, toen de zoon nog heel jong was. Twee jaar oud ging de zoon n.l. met zijn stiefvader Van Dolder mee naar Holland.

Archt, Blaamendaal/Den Haag

Toen de heer Adam in 1916 of daaromtrent in Nederland met de eigenaardige moeilijkheid zat geen nationaliteit te hebben, trachtte hij zich te laten naturaliseeren, wat tijdens den oorlog niet mogelijk was, zelfs niet voor hem, die toen ongeveer 60 jaar op Nederlandsch gebied geleefd had.

Van dat naturaliseeren is ook later niets meer gekomen.

Het leek ons een interessante vraag of de zeven Adams-zonen wél Nederlander zijn. Internationaal zijn zij in elk geval. Want behalve, dat hun grootvader een Schot, hun grootmoeder een Surinaamsche met Spaansch en nog twee soorten ander bloed was en hun vader dan misschien een Amerikaan, was hun moeder een Duitsche.

Gelezen art. 1 sub. f van de Wet op het Nederlanderschap en ingezetenschap van 12 September 1892, moeten we concludeeren, dat de twee oudste kinderen, als zijnde geboren in Duitschland — n.l. de dochter, het eerste kind en mr. A. J. Adam — géén Nederlanders zijn en de zes overigen wél.

Want sub. f bepaalt, dat Nederlanders zijn kinderen van ingezetenen, waaronder begrepen vreemdelingen, wier moeder tijdens hun geboorte reeds in het rijk woonde, tenzij zij blijken tot een ander land te behooren.

Na deze geruststelling voor de zonen Adams en na deze internationale voorgeschiedenis, kunnen wij het Indische tijdperk in het geslacht der Adams schrijven. Dat dit ook in Amerika aanvangt, is noodzakelijk te melden.

Want de heer L. Adam werd geboren in Galveston in Texas, wat dus was op 15 November 1854. Na het overlijden kort daarna van zijn vader, ver-

huisde zijn moeder naar St. Louis, waar zij gouvernante werd bij de familie Eaton. Het is merkwaardig hoe in de loopbaan van den heer Adam telkens in Indië bekende namen en personen naar voren komen.

Later werkte bijv. de heer Adam op fabrieken, toebehoorende aan Fraser Eaton, van welke firma de familie Eaton in Amerika deel heeft uitgemaakt.

In St. Louis hertrouwde de moeder met den heer Van Dolder, die toen in de suiker in West-Indië werkte en later administrateur op Java van de sf. Wonoprings was. Van Dolder is zeer rijk geworden en vestigde zich na zijn Indische periode in Nederland, waar hij „Huize de Beele” bij Zutphen kocht, dat toebehoort heeft aan den oud-Gouverneur Generaal Sloet van de Beele en thans eigendom is van den huidige landvoogd, jhr. De Jonge.

De heer Van Dolder nam zijn stiefkind, dat toen twee jaar oud was, mee naar Holland en kort daarop ook naar Java. Zoo bracht de heer Adam zijn eerste jeugd hier door. Hij bleef hier tot zijn twaalfde jaar en hij herinnert zich den tijd nog, toen de dessa's bij de fabriek geacht werden te behooren tot het bezit der onderneming en de inlandsche bewoners beschouwd werden als lijfeigenen. Het personeel van bedienden en werklieden, vormde dan ook geen vraagstuk. Zij werden eenvoudig gerequireerd. Men had zes jongens en desnoods een dozijn baboe's die werkten voor de kost en twee gulden zakgeld per maand.

Toen de heer Adam later na zijn studie in Nederland en technische opleiding in Duitschland terugkwam op Java, vond hij in dezen toestand al veel veranderd. Twaalf jaar oud gingen hij en een jongere stiefbroer, op

wien hij passen moest, per zeilschip naar Nederland, waar hij op de toen zeer bekende kostschool van een heer Von Pritzelwitz van der Horst — een naam later ook aan de suikerindustrie van Java verbonden — te Apeldoorn kwam.

Het is eigenlijk overbodig te vermelden, dat met den suikerman bedoeld wordt prof. ir. E. von Pritzelwitz van der Horst, de technische directeur van het proefstation te Pasoeroean.

Nadat de jonge Adam nog de H. B. S. te Deventer had afgehoopen, begon zijn technische opleiding te Hannover, om zich later practisch te bekwamen te Essen bij de Union Werke, welke hebben behoord aan de trust van Hugo Stinnes.

Zijn inkomsten stelden hem al op jeugdigen leeftijd in de gelegenheid te trouwen. In Essen kwam het Duitsche bloed in het geslacht. En toen de heer Adam in 1877 per s.s. „Friesland” naar Indië ging als volleerd machinist was hij al vader Adam van een dochter en een zoon.

Dat hij zijn familie voorloopig moest achterlaten en alleen de reis maken, was natuurlijk niet prettig, doch het bleek wel goed, want toen hij zich in zijn eerste betrekking bij den administrateur der sf. Kali Teloe, welke midden in de kotta Bangil was gelegen, meldde, zeide deze: „je kan wel weer opdonderen, ik wil je niet hebben” en dit met een stevige knoop erop.

Dien nacht sliep de heer Adam in een leeg huis, waarvan het eenige meubilair bestond uit een tikar en het huisraad uit een vergeten paitglas.

Slot volgt.

Menschen in Indië.

II.

De vader der zeven Adams.

(Slot).

De hernieuwde kennismaking met Indië was voor den heer Adam, na de weinig hartelijke begroeting door den administrateur van Kaliteloe, dus niet van den aangenaamsten aard. En na den nacht op de tikar in het leege huis en in gezelschap van muskieten en het vergeten paitglas zonder voet, was zijn stemming niet zoo erg opgewekt. Eigenlijk wist hij ook niet wat hij doen moest; het bevel „opdonderen” volgen of de zaak nog eens aanzien.

Want tenslotte was de ontstemming van den heer Koopman gemotiveerd, al was het dan de schuld niet van den heer Adam. Hij kwam zich n.l. melden op den 15den en de baas had hem den 1en der maand verwacht. De baas wilde de volle maat hebben en bovendien moest de heer Adam den machinist opvolgen, die door de vertraging in den datum niet weg kon.

Alvorens de booze opdracht van den baas uit te voeren, pleegde hij overleg met den machinist, die hem aanried te blijven en rol te gaan houden.

Dit deed de jonge Adam. Hij hield rol en de baas in de fabriek komende, vroeg of-ie nog niet weg was. Thans bleef hij onverstoord, nam geen notitie van zijn baas behalve een gemompeld „goeden morgen” en las kalm door: Samin, Wongso, Amat

Later op den dag werd het misverstand opgehelderd en toen bovendien bleek, dat mevr. Koopman nog in de verre verte familie was van Van Dolder, at hij voortaan mee uit de keuken van den administrateur.

Het machinistenpersoneel stond in dien tijd niet op al te hoog peil. Een van een schip weggelopen stoker maakte toen nog een goede kans in de suiker. De fabricage had zeer eenvoudig plaats en het proces van dun sap

tot dik sap verliep in open pannen met overscheppen van de een in de andere. Als de pannen maar flink dampen, was dat het teeken dat alles goed verliep. De Chineesche kokers gingen op de geur af om te beoordeelen of er genoeg kapoer in was.

Toen de heer Adam deze primitieve methoden wilde verbeteren en aan den administrateur voorstelde om een triple effet aan te schaffen antwoordde deze: „Jij, Adam, met je nieuwigheden, ik weet er alles van. Er gaat een hoop sap in en er komt maar heel weinig uit. Wat er tusschen gebeurt, daar weet je niets van”.

Het geraakte al spoedig bekend, dat er op Kaliteloe een e c h t e machinist, dus een vakman was.

In dien tijd schijnt het precies te zijn gegaan als in den oorlog en de daarop gevolgde hausse-periode, dat men elkaar de beste menschen trachtte af te nemen. Zoo kreeg de heer Adam het verzoek om over te gaan naar de s.f. Kraton bij Pasoeroean op f 300, wat alvast f 50 meer was dan hij op Kaliteloe had. Administrateur van deze fabriek was de heer Crochet, zwager van den heer Anemaet, den stichter van Anemaet & Co. Hier kwam ook al een verrassing, want de heer Adam trad in dienst toen overwogen werd of de fabriek zou blijven bestaan of niet.

Doch afgezien van die onzekerheid, ondervond hij een hartelijke behandeling, wat een gevolg was van de omstandigheid, dat de heer Crochet voornamelijk Fransch sprak en graag conversatie had, wat in het rayon der fabriek alleen met den heer Adam mogelijk was. En zoo moest hij, hoewel hij een eigen huis had, de maaltijden bij den administrateur gebruiken, ook toen later zijn vrouw en twee kinderen uit Europa waren gekomen.

De heer L. Adam als administrateur van Pandji.

Overigens was zijn verblijf ook hier niet bestendig. Werkspoor bouwde in dien tijd een nieuwe installatie voor Soekoredjo en de vertegenwoordiger, die te Pasoeroean woonde, zocht den heer Adam aan om de nieuwe installatie op te zetten en dat deel van het bedrijf verder te leiden.

Het salaris was f 400 en er zat bovendien een gratificatie van f 3000 aan den bouw der installatie vast, als deze goed werkte. Die gratificatie werd natuurlijk verdiend.

Kraton is in de crisis van 1883 verdwenen. Later is er nog een koffiepellerij in geweest.

Administrateur van Soekoredjo was de heer Scheepmaker. Eigenaren waren Scheepmaker (een oudere broer) en Homan. Naar dezen Scheepmaker is het park te Soerabaja in de Palmenlaan genoemd.

Hier heeft de heer Adam overigens een kwaden tijd beleefd. Niet door zijn werk, doch door een hardnekkige dysenterie, waarvan geen dokter en geen medicijn hem genezen kon. Ook te Soerabaja zocht hij vergeefs bij de geneeskundigen hulp tot hij een goeden raad volgde en bij moeder Tandi aanklopte. Moeder Tandi was een dier bekende oude Indische dames, zooals men er nog wel enkelen ontmoet, die voor elke ziekte de inlandsche medicijn kennen. Met haar kruiden heeft zij den heer Adam toen genezen.

Een volgende stap in zijn loopbaan was een benoeming op Bagoë, waarvan de heer Benjamin administrateur en de heer Von Bultzingslöwen eigenaar was. *).

Maar hier ging het niet. Er kwamen onaangenaamheden met Von Bultzingslöwen, die den heer Benjamin opdracht gaf om zijn machinist te ontslaan. Er waren in dien tijd vele mannen van stavast. Van dat type was Benjamin, die later Pradjekan gebouwd heeft. Hij zei tegen Von Bultzingslöwen: „Kijk eens, ik heb hem aangenomen en als U hem ontslaat, moet U mij ook ontslaan”. Dat ging dus niet door, doch de heer Adam zag wel in, dat dit voor zijn baas moeilijke verhoudingen schiep en derhalve maakte hij het hier zelf maar kort. Zoo kwam hij op Phaeton, waar hij behalve machinist ook eerste geëmployeerde was.

In dien tijd werd nog niet aan bemesting gedaan en de heer Adam, die meer geleerd had dan machines verbeteren, vernieuwen en bouwen, begon proeven met bemesting te nemen waarvoor hij een stuk grond achter zijn woning als proeftuin bestemde, zoodat hij van nabij de resultaten kon waarnemen. Met de aldus verkregen kennis kon hij later ook in dit deel van het bedrijf leiding geven.

Van een opmerkelijke ontmoeting moet hier iets verteld worden. Op een dag kwam daar aan de fabriek een persoon met een handkoffertje. Thans zou men denken, dat het een blanke bedelaar is, die kamferballetjes en potlooden te koop aanbiedt. Dat verschijnsel kende men in dien

*) Naar den heer Von Bultzingslöwen is te Soerabaja een plein genoemd en ter zijner herinnering staat daar een gedenksteen met zijn naam en de woorden: Hulde van leger en burgerij. Dit gedenksteen is opgericht wegens zijn verdiensten voor het land in den Atjeh-oorlog. De heer Von Bultzingslöwen organiseerde en bekostigde voor een groot deel extra medische hulp voor de troepen.

tijd niet. En bij de bekende gastvrijheid van die dagen gold vooral het „welkom vreemdeling.” De bezoeker met het handkoffertje was een Duitscher, die ontslagen was op Pandji. Hij had gehoord, dat op Phaeton een machinist met een Duitse vrouw was, die hem misschien wel verder kon helpen. De heer Adam toetste zijn kennis eens en merkte, dat er wel wat in zat. Boven de formatie werd de Duitscher aangenomen. Het was de heer Kersten, die later een groote bekendheid in de suiker verwierf en eindigde als directeur van de Halleische Machinefabriek, welke zooveel groote installaties op Java heeft gebouwd.

Zijn naam is zoo'n beetje vereeuwigd in de Kersten-vuren. De heer Kersten, die — indien verteller zich wel herinnerde — de s.f. Ngagel bouwde, welke ook toebehoorde aan Von Bultzingslöwen — trachtte dezen voor verbetering in de machine-installaties te vinden door een verhandeling over calorieën, waarop Von Bultzingslöwen hem een douche van koude hoon gaf. De vriendschap tusschen de heeren Adam en Kersten had voor eerstgenoemde nog de voldoening, dat twee zijner zoons in de Halleische Machinefabriek praktische vorming kregen.

In 1883 is de heer Adam overgegaan naar Fraser Eaton om de s.f. Tandjongsari te bouwen. Administrateur was de heer Couperus, een zwager van den heer McNeil. Zooals men weet, was dat het groote crisisjaar en de salarissen werden stevig gereduceerd. Men zag de toekomst der suikerindustrie, evenals nu, zeer donker in en de heer Adam liet dictaten uit Delft komen, om zich door studie voor ingenieur op andere mogelijkheden voor te bereiden.

Het is echter anders gegaan, want 30 jaar later zat hij er nog, d.i. te zeggen op Pandji, waarmede Tandjongsari in 1905 werd gecombineerd.

Toen de heer Couperus, die nogal sukkelde, in '88 stierf, werd de heer Adam administrateur van Tandjongsari en in '90 na den dood van Van Helsdingen administrateur op de zusterfabriek Pandji, welke toen nog met

De heer L. Adam als 80-jarige te Toelangan.

waterkracht werkte en in het volgen de jaar voor stoom werd omgebouwd

Zooals gezegd werd in 1905 de installatie van Tandjongsari naar Pandji overgebracht.

En hier eindigde een bijna 40-jarige loopbaan in de suiker met een 25-jarig administrateurschap.

In 1913 ging hij met pensioen naar Europa. Hoewel de heer Adam ondanks zijn hoogen leeftijd nog gezond van hart en geest is, moet hij zich de laatste 10 jaren door een breuk van het heupgewricht in een rolstoel bewegen. Bij zijn zoon, den administrateur van Toelangan geniet hij de rust van den ouden dag.

Wij hebben hier het arbeidzame en succesvolle leven van een der pioniers van de suikerindustrie geschetst. Er is zooveel ernst in dit verhaal, dat men misschien zou denken, dat er bij zoo'n loopbaan weinig tijd voor jolijt is overgebleven. Wie de uitbundige feeststemmingen der planters van vroeger heeft gekend, zal wel gelooven, dat de heer Adam daarvan de volle maat heeft genomen. Zelfs de oude bedienden van Hellendoorn herinneren zich dat. Toen de heer Adam na den oorlog in dit welhaast beroemde restaurant op Passer Besar zat, vroeg hij een dier bedienden, die er zoo'n halven menschenleeftijd werkten, of hij hem nog kende. En prompt kwam het: „Toewan besar dari Pandji”, waarop volgde: „vroeger zat u dikwijls op het dak”.